

U DIJALOGU S MARKSISTIMA

Živimo zajedno, mi katolici i marksisti. Oni pišu o nama i mi pišemo o njima. Htjeli bismo se ovdje osvrnuti koji put na ono što oni pišu o nama. Ovaj put na jednu misao o nama, koju dr Branko Bošnjak donosi u svom članku *Kritika religije*, izišlom u knjizi *Religija i društvo* (Stvarnost, Zagreb 1969), a odnosi se na privatnost religije.

Dr B. Bošnjak je redoviti profesor filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, autor knjige *Filozofija i kršćanstvo*, redoviti član redakcije časopisa »Praxis«, sudionik susreta marksista i kršćana širom Evrope. Lane je održao predavanje na bogoslovskoj tribini u Zagrebu pod naslovom »Humanistička komponenta marksizma«. Čovjek je koji se kao filozof posebno bavi problemom religije, napose kršćanstva.

Misao dra Bošnjaka o privatnosti religije može se njegovim riječima iskazati ovako:

»Već u prošlom stoljeću socijalistički pokret, rukovođen idejama marksizma, proglasio je religiju za privatnu stvar onih koji vjeruju, što je značilo da se religija po biti svoga sadržaja ne može upotrebljavati u oblikovanju društvenog, političkog i povijesnog kretanja... Lenjin je razlikovao državnu vlast i partiju proletarijata. Religija je za državu privatna stvar... no ne i za partiju, koja ima zadatak da radničku klasu vodi u ircligioznost... Stoga je nužno razmotriti pitanje: kako je religija kao privatna stvar održiva? Čim se pojedinci udružuju, oni time pokušavaju svoje ideje učvrstiti i širiti. Na primjer, učenje esperanta privatna je stvar i nitko nije obvezan da tim jezikom piše i govori. No kad se esperantisti udružuju, oni žele zajednički djelovati i druge uvjeriti da je ta ideja potrebna i korisna. Tako oni iz sfere privatnosti prelaze u sferu javnosti. Slično je i s drugim oblicima udruživanja, pa i s religijom. Ako religija ne ostaje u kućnom kultu, već se putem crkve ili sličnim institucijama ispoljava kao organizacija, onda je ta privatnost odmah i *društvena posebnost*, tj. društvo u društvu, čije odnose treba pravno i zakonski regulirati. Društvena posebnost je oblik društvenog ispoljavanja i to nije više samo privatna stvar. Cijeli religiozni sadržaj ima izgrađenu internacionalnu organizaciju koja pokušava djelovati pre-

ma ujednačenim kriterijima. Crkva u našem socijalističkom društvu ne može imati politički program, no ipak njen je cilj da spiritualna pitanja ne drži samo u sferi eshatološkog, već da ih prakticira u životu i da od svojih vjernika zahtijeva adekvatnu praksu. To prenošenje eshatološkog u povijesno ili metafizičkog u materijalno jasno pokazuje da religija ne egzistira kao privatna stvar, već je ona eshatološki javna, društvena i povijesna. Zakonski se to može odrediti i pravno je to zaista privatna stvar, jer se religija ne smije politizirati, iako je tu teško naći sigurne granice. Dakle, u odnosu na pravno-političko stanje religija je određena zakonom kao privatna stvar, no zakon ne može precizirati metafizičnost pitanja pa realno slijedi da se privatnost religije oblikuje kao organizirana javnost u kojoj su prisutna eshatološka pitanja kao oblik kulturne prakse, iz čega proizlazi da religija i jest i nije privatna stvar... Bog stvoritelj osnova je religioznog htijenja i religija sebe doživljava kao jedinu istinu koju je bog objavio čovjeku, i u opsegu te istine pokazuje se koliko je tko shvatio svoj poziv i smisao života. Iz uvjerenja da je religija apsolutna istina, religija sebe predstavlja kao nužnost svakog čovjeka, a ne samo njegovu privatnu stvar... Ako je u nekom pokretu ujedinjeno veliko mnoštvo ljudi, onda to već samim svojim brojem postaje realna snaga koja se ne može smatrati indiferentnom. Već prve organizacije kršćana u Rimskom carstvu pokazale su da takva »privatna stvar« postaje država u državi, što je crkva u svojoj biti do danas ostala. Bila bi iluzija ako bi se mislilo da je zakonskim određenjem religije kao privatne stvari uklonjena takva bitnost. Kad ideje vladaju masom, one su sila bez obzira o kojim se idejama radi. To se iz povijesti može na mnogo primjera dokazati, a i nedavna prošlost to očito potvrđuje (npr. fašizam, nacizam). Iz svog zahtjeva za apsolutnošću i konkretnom organizacijom svog postojanja, religija nije privatna stvar u smislu samog tog značenja i neće da bude. Iako shvaćena društvenopravno kao privatna stvar, objavljena religija sebe stalno ispoljava i hoće ispoljavati kao neprivatnu stvar. *Suština objavljene religije je antiprivatna jer je ona u svojoj biti antiindividualna...* Gledano u sferi individualiteta i ideja, privatna stvar može biti filozofija, jer filozofija ne nudi apsolutnu sigurnost za svoje teze i ne nastupa kao oblikovana organizacija koja bi zahtijevala apsolutno vjerovanje i pozornost. Religija kao dogmatsko uvjerenje po svojoj biti i intenciji ne može i neće biti privatna stvar, tj. da o dogmama može svatko suditi, a filozofija kao individualno mišljenje to jest i ostaje...« (*Religija i društvo*, str. 17—26 mjestimično).

To je isprekidanim tekstom iznesena misao dra B. Bošnjaka o privatnosti religije. Sigurno je ta misao, donesena u izvacima, izgubila ponešto od svoje snage, ali je ipak posve jasno što autor želi reći, a to je za našu svrhu dovoljno.

Vjera kao *slobodno prihvatanje* Transcendencije (Boga) najprivatnija je stvar, jer je čin kojemu je izvor *jedino* u ljudskom individuumu obdarenu slobodom odlučivanja. Nitko ne može vjerovati za drugoga. Svatko

vjeruje sam. Svatko se sam odlučuje za vjeru ili za nevjeru. Vjera kao *slobodno prihvaćanje* Božje egzistencije jest najprivatnija stvar jer je najosobniji čovjekov čin po kojemu čovjek svoju osobu upravlja i izručuje Stvoritelju. Čovjekova sloboda pred problemom vjere stavljena je pred odluku ne o bilo čemu u vezi s čovjekom, ne o ovoj ili o onoj socijalnoj ili političkoj strukturi niti u ovoj ili onoj formi života nego u *samom čovjeku*, koji može živjeti u različitim političkim i socijalnim sistemima i različitim formama života pa se postavlja pitanje da li se čovjekov život tim formama može istrošiti, može li čovjek po njima sići do svog dna i sasma se iscrpsti ili je kao osoba otvoren prema osobnom Apsolutu pa se tek po osobnom predanju Apsolutu iscrpljuje. Pitanje se odnosi na dno čovjeka, na odluku čovjeka o samome sebi ukoliko je čovjek, a ne na odluku o situacijama u kojima se ljudski život odvija. Zato je čovjek pri tom odlučivanju najbliži sebi i najintimnije suočen samim sobom, zabavljen centrom svoga bića.

Posve protivno moramo utvrditi o vjeri *kao o predmetu vjerovanja*. Kao predmet vjerovanja ona nije privatna stvar, nego je najjavnija od svih javnih stvari. Transcendencija (Bog) se nudi svakome čovjeku, bio on teista ili ateista. I svaki se čovjek s njom susreće. I ateista se mora odlučiti za ateizam, jer u filozofiji nema, kao u empirijskim znanostima, nužne evidencije, a odluka pretpostavlja izbor između dvoga, u ovom slučaju između ovakvog ili onakvog Apsoluta, imanentnog materiji ili njoj transcendentnog. Stoga Transcendencija (Bog) nije privatna stvar rezervirana samo za neke. Ona je svakom otvorena jer je s čovjekom srasla kao problem njegove naravi, koja je, iako u raznim varijantama i nijansama, u svim ljudima ipak bitno ista. Pa kao što Transcendencija nadilazi materijalni svijet, tako i njezina javnost nadilazi (transcendira) javnost vremenitog društvenog poretka u njegovoj vremenitosti. Javnost vjere kao predmeta vjerovanja nije identična s javnošću nacionalne ekonomije, društva esperantista ili predmeta politike ukoliko je u ovozemnom i vremenitom. Zato je moguće odvojiti državu od vjere i državu od partije ukoliko je nosilac ateizma a da se pri tom ne dokine ni javnost vjere ni javnost partije kao nosioca ateizma. S odvajanjem pak od države javnost vjere ili ateističnosti ne prestaje da bude javnost, nego se samo deklarira posebnost te javnosti, jer »zakon ne može precizirati metafizičnost pitanja« (Bošnjak). A njezina se posebnost sastoji u tome što transcendiraju javnost vremenitoga poretka i vremenitog društvenog života pa tako i domet države kao voditeljice toga poretka i života. Ona prestaje da bude državna javnost, a ne javnost naprosto. Kada marksist i kršćanin u Jugoslaviji vode *javan dijalog*, onda se ta javnost odigrava na terenu teizma i ateizma, a ne na terenu države, koja k tome ne želi da bude ni teistička ni ateistička, nego areligiozna.

Zbog privatnosti čina vjere, odnosno nevjere, i zbog javnosti predmeta vjere i nevjere vjernik i nevjernik živi u dijalektici privatnoga i javnoga. I jedan je i drugi pozvan na osobno opredjeljenje, koje se tiče samo njega (privatnost vjerovanja i nevjerovanja) i na odluku o Trans-

cendenciji, koja je javna (javnost vjere i nevjere). Javna Transcendencija, ukoliko je javna, odnosi se na mnoštvo; ukoliko je predmet vjerovanja, to mnoštvo kristalizira u zajednicu istomišljenika po zakonu djelovanja ideje. Oni koji vjeruju idejno su jedan drugom blizu kao i oni koji ne vjeruju. Nikad nismo jedni drugima tako blizu kao kad isto mislimo tako te je misaono »blizu« temelj i mjerilo svih ostalih naših »biti blizu«. To zajedništvo sumišljenika na temelju prihvaćanja ili odbijanja Transcendencije ne bi imalo nikakva smisla i predstavljalo bi neki anahronizam u poretku bića, kada ne bi postalo samog sebe svjesno, jer se radi o zajedništvu svjesnih bića. Ta misaona blizina, koja je sva unutarnja, kao i sama misao, i to idejno zajedništvo vjernika ili nevjernika utemeljeno na privatnom činu slobodnog opredjeljenja traži vanjski izraz da se iskaže, jer čovjek ne živi samo u dimenziji nutarnjega nego i u dimenziji vanjskoga, po kojoj ono što je idejno tek postaje pravo ljudsko. Stoga je vjernik i nevjernik pozvan da zauzimajući stav prema Transcendenciji taj svoj stav na razborit način, »poštivajući pravedni javni poredak« (DH 2,2) učini vidljivim, iziđe u javnost. Činom vjere ili nevjere učinjenom u potpunoj privatnosti čovjek je učinio još nešto drugo osim što je odredio svoj stav prema Transcendenciji. On se pridružio broju onih koji su prema Transcendenciji zauzeli isti stav kao i on. Te svoje socijalnosti ne može biti svjestan, kao dijela svoje stvarnosti, ako ne iziđe iz svoje anonimnosti i privatnosti te se ne otkrije drugima i drugi njemu. Da sebe shvati u totalitetu humanoga s kojim se kao vjernik ili nevjernik povezao, mora izaći iz sebe, iz svoje intimnosti i pojaviti se u javnosti. Gdje će se to izlaženje zbiti, da li u crkvi ili u tvornici, da li u privatnom kutu ili u uredu, to je posve irelevantno, jer govor o Transcendenciji nije govor o tvornici u njezinu tvorničkom smislu ni o uredu u njegovu tehničko-uredskom smislu. Javnost govora o javnoj Transcendenciji transcendirira prostor i sve njegove modalitete. A kad se jednom javnost govora o Transcendenciji uspostavi, onda idejno zajedništvo onih koji u nju vjeruju ili ne vjeruju ne samo da postaje svjesno sebe nego se tim govorom i međusobnim komuniciranjem njegovi članovi međusobno obogaćuju i usavršuju. Transcendencija (Bog) je neiscrpna. Kroz druge, onako kako je doživljena i shvaćena od drugih, može nam se ponovno darovati. I za nevjernike vrijedi isto. Nijedan ateista nije jednak drugome ateisti, ni u slučaju kada izgovaraju iste formule. Nevjera se može, jednako kao i vjera, umnožavati i intenzivirati u komuniciranju s drugima. Zato vjera i nevjera teže za javnošću kao za svojom hranom, kao što čovjek uopće teži za zajednicom. Čovjek je socijalno biće po svojoj biti, a to znači da je u svim svojim bitnim komponentama i oznakama socijalan i ostvariv jedino u zajednici. Stav vjere ili nevjere u Transcendenciji bitno označuje čovjeka i tim ga samim stavlja u zajednicu i u javnost kao jedini milje njegova ostvarenja pod tim vidom. Dakako da se pri tome Transcendencija unosi, odnosno uklanja s prostora na kojem se vjernik ili nevjernik nalaze i da se njom prožima ili ne prožima društveno i povijesno zbivanje. Ali to ne znači biti alfa

i omega samog društvenog i povijesnog zbivanja niti igrati bilo kakvu ulogu u javnom životu s obzirom na njegovu formu i na njegov tijek, jer se jedna te ista forma čovjekova života daje tehnički jednako ostvariti osmišljena Transcendencijom ili bez nje. Jednako dobro može tehnički vršiti svoje liječničko zanimanje vjernik koji ga osmišljava Transcendencijom i nevjernik koji ga njom ne osmišljava i ne prožima. Dapače, jednom će vjernik biti slabiji liječnik, a drugi put ateista. Prožimanje javnoga života Transcendencijom, odnosno neprožimanje ne mijenja taj život u njegovu obliku. Zato vjernik i nevjernik mogu surađivati u istom političkom i socijalnom režimu i treba da surađuju. Time što vjernik javno unosi svoju metafiziku i svoj eshaton u povijest, u javni život i čovjekovo radno društvo, ne djeluje javno u smislu društveno-političkog djelovanja niti društvo mijenja u njegovu društvenom obliku, nego djeluje javno u smislu transcendentnosti djelovanja, koje humanom društvu, javnom životu i povijesti ostavlja njihov oblik netaknutim. To isto valja reći i za vjeru koja potiče vjernike da prožmu povijest, javni život i ljudsko društvo s Transcendencijom i eshatonom. Na javno pak prožimanje povijesti eshatonom vjernik ne može računati ako se neprestano ne vraća u svoju privatnost, k dubinama samoga sebe i svoju vjeru u intimnosti svoga srca i Božje prisutnosti ne produbljuje daleko od javnog života. On mora živjeti u dijalektici privatnosti i javnosti. Vjernik ne vidi opravdanost pitanja: je li vjera privatna ili javna stvar? Ne vidi je ni ateista. Tim im se pitanjem odnosi dah. Vjera i nevjera je privatna i javna stvar po svojoj imanentnoj logici, i to privatnošću i javnošću kako smo ih gore opisali pa još manje vide opravdanost postavljenog pitanja ako se »privatno« i »javno« u njemu shvaćaju u smislu političke ili državne privatnosti i javnosti. Dani opis javnosti pokazuje i to da njezin temelj nije dogmatizam vjere nego javnost Transcendencije i socijalnost ljudske naravi, a ta se dva elementa na svoj način nalaze u vjeri i u nevjeri pa vjernik i nevjernik imaju ista prava u ispoljavanju svojih uvjerenja (vidi Vat. II, DH, 2,2). Nije ni za ateistu prikladno da dodjeljuje pravo javnosti ateizmu zato jer je ateizam filozofija, a vjeri ne, zato jer je vjera dogmatična. Uz dogmatičnu vjeru, naime, postoji i filozofska vjera u Boga na temelju razuma pa bi bar Bogu filozofa morao dati također pravo javnosti. To je Bog Platona, Aristotela, Pascala, Gabrijela, Marcela i drugih filozofa teista.

Dr B. Bošnjak je iznio svoj pogled na javnost religije. Ja sam potaknut njegovim mislima iznio svoj sa svrhom da se bolje upoznamo. Razlici tih dvaju pogleda doprinijelo je po mome mišljenju uz ostalo vrlo mnogo i to što dr B. Bošnjak k stvari prilazi više s povijesnog stanovišta (inkvizicija!), iako ne isključivo, a ja više s pozicija Drugog vatikanskog sabora. Zato je bilo potrebno donijeti ovaj pogled.